

Νίκος Ναγόπουλος

Πτυχές της κοινωνιολογικής θεωρίας της γνώσης και του κοινωνικού νοήματος στο έργο του Max Weber και οι επιδράσεις στο αναθεωρημένο γλωσσοαναλυτικό «παράδειγμα»

Στο Μ. Αντωνοπούλου, Σ. Χιωτάκης (επιμ.) *Η επικαιρότητα του έργου του Max Weber*, Νήσος, Αθήνα.

Εισαγωγή

Στην παρούσα εισήγηση επιχειρούμε να αναδείξουμε εκείνες τις πτυχές των γνωσιοθεωρητικών προσεγγίσεων στο έργο του Max Weber, οι οποίες συγκρότησαν μια συμπληρωματική και υποστηρικτική επιχειρηματολογία στη διατύπωση του αναμορφωμένου γλωσσοαναλυτικού παραδείγματος, έτσι όπως αυτό έγινε γνωστό μέσα από εσωτερικές αντιπαραθέσεις στην αναλυτική φιλοσοφία της γλώσσας.¹ Οι αντιπαραθέσεις αυτές στον κορμό της γλωσσοαναλυτικής σχολής, ανάμεσα στη θέση της λογικής ανασυγκρότησης του κόσμου μέσω της γλώσσας [R. Carnap : 1928] και του κοινωνιολογικού σχετικισμού [B.L. Whorf : 1984, P. Winch : 1966 και 1975], επανέφεραν στο προσκήνιο της συζήτησης τις βασικές συνθετικές μεθοδολογίες που επιχειρεί ο Weber στο επιστημολογικό κοινωνιολογικό παράδειγμα, υπερασπίζοντας μία εξατομικεύουσα - κατανοούσα, αλλά και ταυτόχρονα γενικεύουσα - εξηγητική μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών [M. Weber : 1968].

Όμως, η γλωσσοαναλυτική αναθεώρηση του κοινωνικού πράττειν οδήγησε σε ένα νέο δυισμό, ο οποίος παρότι αναδεικνύει ορθά την ερμηνευτική και νοηματική προσβασιμότητα των κοινωνικών πράξεων σε επίπεδο γλωσσικής ανάλυσης, καθώς και την πρακτική σημαντικότητα της επιστημονικής έρευνας, σε αντίθεση με το εγχείρημα μιας τυποποιημένης ορθολογικής ανασυγκρότησης της επιστήμης στο πρότυπο του λογικού θετικισμού [E. Topitsch E. : 1984, K. Popper : 1982], συντηρεί ένα εγχείρημα περί απόλυτα διακριτών μεθόδων που δεν συνεισφέρει στην εξέλιξη της κοινωνικής επιστήμης, έτσι όπως αυτή διατυπώθηκε στο μεθοδολογικό και γνωσιοθεωρητικό έργο του Weber. Υποστηρίζουμε δε ότι το ενδιαφέρον των υποστηρικτών ενός αναθεωρημένου κοινωνιολογικά γλωσσοαναλυτικού παραδείγματος με έμφαση στην άμεση σύνδεση γλωσσικών σημασιολογικών κωδίκων και μορφών ζωής είναι περιοριστικό για το εύρος και την εξελικτική πορεία των κοινωνικών επιστημών. Και αυτό για τρεις λόγους.

Πρώτον, διότι αναδεικνύει πλευρές της επιστημονικής γνώσης που απορρέουν από το χαρακτήρα της επιστήμης αποκλειστικά ως ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένης

---

¹ Για τη συζήτηση αναφορικά με την αλλαγή «παραδείγματος» στο εσωτερικό της αναλυτικής θεωρίας της γλώσσας βλ. A. Newen : [2005], G. Meggle : [1985], A. Beckermann : [1985], K.O. Apel : [1965, 1978], G. Ryle : 1965, P. Bieri : [1994], A. Ayer : [1994]

δραστηριότητας, δεύτερον διότι απολυτοποιεί το μεθοδολογικό δυϊσμό ακυρώνοντας στην ουσία ένα γόνιμο διάλογο που θα ενίσχυε συνθετικές μεθοδολογικές απόπειρες ανάμεσα στις κατ' αρχήν διακριτές μεθόδους των κοινωνικών επιστημών και τρίτον διότι υπερασπίζεται, μέσα από ένα ακραίο πολιτισμικό σχετικισμό, την δια-πολιτισμική ασυμβατότητα, δηλαδή την αδυνατότητα σύγκρισης των πολιτισμικών αξιών και των κοσμοεικόνων.

Στο παρόν κείμενο, θα αναδειχθούν οι συνθετικές μεθοδολογικές αρχές της κοινωνικοεπιστημονικής γνώσης που επιχείρησε προς αυτή την κατεύθυνση ο Weber, δηλαδή η γνώση της πραγματικότητας στην ιστορική και πολιτισμική της σημασία, η οποία όμως υποδηλώνει ταυτόχρονα και την αιτιώδη σχέση που την διέπει με την αναζήτηση της αιτιοκρατικά επαναλαμβανόμενης αλληλουχίας των κοινωνικών γεγονότων. Θα διαφανεί επίσης ότι η αναγνώριση του ιστορικά μοναδικού, ιδιογραφικού και πολιτισμικά ιδιαίτερου κοινωνικού συμβάντος δεν πιστοποιεί ούτε συνιστά στη βεμπεριανή μεθοδολογία έναν ανυπέρβλητο δυϊσμό, αλλά, αντίθετα από τις δύο περιπτώσεις του νέου δυϊσμού που θα σχολιάσουμε στο παρόν κείμενο, καθιστά δυνατή την αιτιώδη εξήγηση των κοινωνικών γεγονότων και πράξεων καθώς και τον γενικευτικό χαρακτήρα της κατανοούσας κοινωνιολογίας.

Τέλος, η εισήγηση επικεντρώνεται σε ζητήματα ανακατασκευής του αξιακού πλαισίου με την ανάδειξη της σημασιολογικής και γνωσιακής σημαντικότητας των περιεχομενικών αξιών στην ιστορική συγκρότηση και εδραίωση των κοινωνικών σχέσεων. Το εγχείρημα αυτό εξετάζεται κυρίως ως αναστοχαστικό πρόβλημα και πρόγραμμα έρευνας για τις Κοινωνικές Επιστήμες. Επιπλέον αναλύεται η ανακατασκευή του αξιακού πλαισίου και η σύνδεση του ορθολογισμού με τις αξιακές κρίσεις, την κοινωνικοεπιστημονική δυνατότητα ιεράρχησης διαφορετικών και αλληλοσυγκρουόμενων σκοπών καθώς και κριτηρίων σύγκρισης, συγχρονικά ή διαχρονικά ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνίες. Τέλος, τα παραπάνω ζητήματα εξετάζονται μέσα από την διυποκειμενική ισχύ και τον αναγκαίο ποιοτικό εμπλουτισμό εννοιών και αξιών στην κοινωνική έρευνα που αναβαθμίζουν τη σημασιολογική και γνωσιακή ωφέλεια στις σύγχρονες αποδόσεις των Κοινωνικών Επιστημών.

1. Οι μεθοδολογικές συνθετικές προτάσεις του Weber

Σύμφωνα με τη θέση που ανέπτυξε ο Weber στα γνωσιοθεωρητικά του κείμενα, η κοινωνική επιστήμη διερευνά μορφές της κοινωνικής πραγματικότητας, έτσι όπως αναδεικνύονται στη συγκεκριμένη ιστορική τους εξέλιξη (in ihrer jeweiliger Konkretheit) [M. Weber : 1968]. Στη βάση αυτή επιδιώκει τη σύλληψη της δομής της πραγματικότητας (denkende Ordnung der Wirklichkeit), η οποία στη γενική της μορφή κατανοείται μέσα από τη διατύπωση ορισμών και ιδεοτύπων που αποτελούν κατασκευαστικά υποδείγματα, ως γενικευμένου τύπου «εξάρσεις» μορφών της ίδιας της πραγματικότητας. Πρόκειται για επινοούμενα μέσα που υπηρετούν την πνευματική κατάκτηση του εμπειρικού κόσμου και όχι για μεταφυσικές και ολιστικές ερμηνείες που

μπορούν να πραγματοποιηθούν με την ολοκλήρωση μιας ιδέας ή ενός σκοπού (Ziel) στην ιστορία. Κατά συνέπεια οι νόμοι στην κοινωνική επιστήμη διατηρούν τον χαρακτήρα κανόνων και δεν αντικατοπτρίζουν αντικειμενικές πραγματικές σχέσεις, αλλά αποτελούν κατασκευαστικές γενικεύσεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται ως ειδικό μεθοδολογικό υπόδειγμα για την εξήγηση πραγματικών κοινωνικών και ιστορικών φαινομένων. Επιπλέον, οι σημαντικές για την κοινωνιολογία εξηγήσεις θα πρέπει, κατά τον Weber, όχι μόνο να πληρούν την αιτιώδη σχέση, αλλά να αποδίδουν και νόημα (sinnvoll) [M. Weber : 1985, 11], όπως και το αντίθετο.

Κατά αυτόν τον τρόπο η εξηγητική – αιτιώδης σχέση δεν εξαντλείται σε αναλυτικές, ψυχοφυσικού τύπου διεργασίες που στοχεύουν σε συμπεράσματα υψηλής, φυσικο-επιστημονικής μεθοδολογικής ανάλυσης, στερούμενης κοινωνικού νοήματος. Από την άλλη, ενώ η συνδεδεμένη με την απόδοση νοήματος στις εκδηλούμενες πράξεις ενδιαθετική-συμπαθητική κατανόηση (einfuehlendes Verstehen) [W. Dilthey : 1970] είναι απαραίτητη για τους σκοπούς της εξήγησης, δεν θεωρείται από μόνη της ως αξιόπιστη, καθότι δεν οδηγεί στις απαραίτητες για τους σκοπούς της κοινωνικής επιστήμης γενικευμένες διατυπώσεις. Αποτελεί, περισσότερο μια χρήσιμη προ-ερευνητική διεργασία καθώς και το νήμα που ξεδιπλώνει και αποκαλύπτει εξειδικευτικές υποθέσεις για μία πιο συστηματική και ολοκληρωμένη εξήγηση (vollkommene Erklaerung).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο μεθοδολογικός ατομισμός του Weber φαίνεται, αρχικά, να αδυνατεί σε μεθοδολογικό επίπεδο να προσεγγίσει κοινωνικά φαινόμενα, έτσι όπως αυτά εκφράζονται σε συλλογικές οντότητες (δομές, θεσμούς), με συνέπεια να τα αποστερεί από τις αναγκαίες δομικές, θεσμολογικές, ολιστικές προσεγγίσεις, εφαρμόζοντας εννοιολογικές αναγωγές αυτών των σύνθετων κοινωνικών συστημάτων σε έννοιες που αναφέρονται σε άτομα. Η αδυναμία αυτή αφορά στον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο συντελείται η γεφύρωση ανάμεσα στις επιμέρους παρατεταγμένες ορθολογικότητες και σε σύνολα κοινωνικών σχέσεων και θεσμών. Βέβαια, ο Weber, στην προσπάθειά του να κατανοήσει τον κόσμο², επιχειρεί μία κοινωνιολογικού τύπου σύνθεση του ατομικού και κυρίως του κοινωνικού πράττειν με τις δομές που αποτελούν σύνολα ορθολογικότητας, όπως το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής και η σύγχρονη γραφειοκρατία. Με τον τρόπο αυτό η κοινωνιολογική προσέγγιση δεν υποβαθμίζεται σε μία επιμέρους κοινωνική μηχανική, αλλά ούτε συνδέεται με μια συγκεκριμένη, δεσμευτική κοινωνική θεωρία [Ψυχοπαίδης : 1993, 16 επ] που να προκύπτει μέσα από την ορθή μεθοδολογία και τυπολογία των κοινωνικών επιστημών, την οποία ο ίδιος ο Weber υποδειγματικά προτείνει.

Συγκεκριμένα, λόγω της αδυναμίας να θεωρηθεί η κοινωνία ως μία ολότητα, γίνεται δυνατή η αποσύνδεση των ποιοτικά διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών

---

² Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι αντίθετα από ότι πίστευε ο Marx, ότι δηλαδή ο κόσμος έχει ερμηνευθεί επαρκώς και με διαφορετικό τρόπο και τώρα πρέπει να αλλάξει [MEW 3, 7], για τον Weber, θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς, ότι ο κόσμος μπορεί να αλλάξει μόνο εάν κατανοηθεί επαρκώς !

και των άλλων κοινωνικών ενοτήτων. Δηλαδή πρόκειται για την αποσύνδεση των ιστορικά καθορισμένων μορφών κοινωνικής διαβίωσης από αυτό που υποτίθεται εκφράζει μία κοινωνία ως ολότητα. Η μεθοδολογική αυτή τομή του Weber έχει ως αφετηρία τη μορφική συγκρότηση του κοινωνικού αντικειμένου από την ίδια την επιστήμη και οδηγεί στη ριζική κριτική των θεμελιώσεων που ανατρέχουν σε αντιλήψεις συνολικής κοινωνίας (ιδεαλιστική, μαρξική παράδοση) καθώς και των θεωριών που αποδέχονται κάθε μορφής ανάπτυξη του αξιακού πλαισίου στην ιστορία. Το εγχείρημα αυτό φαίνεται να είναι περιοριστικό για την ίδια τη κοινωνική επιστήμη διότι εξαντλείται στην ανασυγκρότηση του κοινωνικού κόσμου στη βάση μιας συλλογής μεμονωμένων, εξωτερικών εμπειρικών δεδομένων. Όμως, η προσεκτική και συνεπής παρέκκλιση του Weber από το μεθοδολογικό ατομισμό, που είναι μία προσπάθεια μεταποίησης των αποτελεσμάτων του ατομικού πράττειν σε κοινωνικά παράγωγα, διενεργείται στο πλαίσιο προσαρμογής της υποκειμενικής σημασίας των πράξεων στα “αντικειμενικά” γενικευτικά κριτήρια μιας κοινωνιολογικής έρευνας.³

Ακολουθώντας τον προβληματισμό που εγείρει η θέση αυτή, η έννοια της “αντικειμενικής” ορθολογικότητας απαλλάσσεται από το υποκειμενικό νόημα που αποδίδουν οι άνθρωποι στα παράγωγα των κοινωνικών τους πράξεων. Οι θεσμοί και οι δομές συγκροτούν τις εκάστοτε υποκειμενικοποιημένες κοινωνικές συνθήκες, που αποτελούν, ιστορικά, το πεδίο των ορθολογικών επιλογών των ατόμων. Για την αποφυγή ενός εγκλεισμού της ορθολογικότητας μέσα σε υποκειμενικά πλέγματα κατανόησης ο Weber υπογραμμίζει μεν την ορθολογικοποίηση που συντελείται στο επίπεδο των ατομικών και των κοινωνικών πράξεων, καθιστά όμως σαφές ότι το ερευνητικό ενδιαφέρον της κοινωνικής επιστήμης αφορά μορφές ορθολογικοποίησης, που συντελούνται κυρίως σε θεσμικό επίπεδο και σε σχέση με κοινωνικά συστήματα και δομές. Παρά ταύτα, οι δεσμεύσεις του απέναντι στον μεθοδολογικό ατομισμό περιορίζουν την ενασχόλησή του με την αυξανόμενη ορθολογικοποίηση στο επίπεδο συστημάτων και δομών καθώς και με την κατασκευή μιας γενικής θεωρίας κοινωνικού πράττειν⁴, που θα μπορούσε να συλλάβει τα αντικειμενικά παράγωγα της ορθολογικότητας.

Είναι γεγονός ότι η επέκταση της ορθολογικοποιημένης πραγματικότητας φαίνεται να παραμερίζει τη μεθοδολογική σπουδαιότητα που απέδωσε ο Weber στην έννοια της υποκειμενικής σημασίας (subjektive Deutung) [M. Weber 1985, 5 επ.], διότι και ο ίδιος πέρα από τις επισημάνσεις σχετικά με τις δυσάρεστες εξελίξεις ενός καθεστώτος καθολικής ορθολογικότητας δεν ανέπτυξε μία μεθοδολογική στρατηγική που να ενισχύει την κριτική⁵ και τη διαφύλαξη του στοιχείου της υποκειμενικής κατανόησης. Επιπλέον, η μεθοδολογική του διάκριση ανάμεσα στα *γεγονότα*, που προσεγγίζονται επιστημονικά

---

3 Σύμφωνα με την εύστοχη παρατήρηση του Agassi : [1975] πρόκειται για μια μετατόπιση που μπορεί να χαρακτηριστεί ως Institutional Individualism

4 Μιας General Theory of Action, όπως π.χ. επιχειρήθηκε από τον T. Parsons : 1949 και 1962

5 Όπως για παράδειγμα ανέπτυξε η Κριτική Θεωρία, βλ. Th. Adorno [1969], J. Habermas [1973 και 1985]

μέσω των αιτιωδών εξηγήσεων της νομολογικής επιστήμης και τις *αξίες*, οι οποίες δεν εγείρουν αξιώσεις ορθολογικότητας, αντικειμενικότητας και εν τέλει επιστημονικότητας, φαίνεται ότι απομακρύνουν την εξηγητική δικαιοδοσία της επιστήμης από την έλλογη θεμελίωση αξιακών κρίσεων και αιτημάτων.

Πέραν των παραπάνω επισημάνσεων, θεωρούμε ότι στο μεθοδολογικό υπόδειγμα του Weber τα ερευνητικά στοιχεία δεν εξυπηρετούν μόνο κάποιες γενικεύσεις εμπειρικο-στατιστικού χαρακτήρα, αλλά αναλύονται με αναφορά σε κοινωνικές σχέσεις και κοινωνικές δομές. Οι τελευταίες δεν αντιμετωπίζονται μόνο ως λογικές συνθέσεις, αλλά ορίζονται εννοιολογικά και καταγράφονται τυπολογικά, έτσι ώστε να αποτυπωθούν σε πραγματολογική βάση τόσο ο τρόπος παραγωγής και διακυβέρνησης των κοινωνιών, όσο και οι τρόποι και οι μορφές οργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Στην κοινωνιολογική προσέγγιση που επιχειρεί ο Weber τα εμπειρικά δεδομένα τίθενται υπό το φως της ιστορικής συγκρότησης των κοινωνικών θεσμών και της πολιτισμικής έκφρασης των κοινωνικών ομάδων και των εθνών. Επιπλέον, ο ίδιος δίνει έμφαση στα στοιχεία που συνθέτουν τους διαφοροποιημένους πολιτισμικούς κόσμους και τις μορφές ζωής, ενισχύοντας κατά αυτόν τον τρόπο την ιδεοτυπική σύλληψη των κοινωνικών παραγώγων, στα οποία προσανατολίζεται το κοινωνικό πράττειν.

Επίσης, ο Weber φαίνεται να υιοθετεί τον ισχυρισμό ότι η θεσμολογική - δομική κατηγορία, που συλλαμβάνει την κοινωνία ως δομημένη ολότητα, και η μεθοδολογικά ατομιστική, που εστιάζει το ενδιαφέρον της στις λογικές συνθέσεις και την εμπειρική τους επεξεργασία με αναφορά σε ιδιότητες ατόμων, μπορούν να εφάπτονται και να αλληλοσυμπληρώνονται, έστω και εάν συγκροτούν διαφορετικά μεταξύ τους εννοιολογικά σχήματα και κοινωνικούς κανόνες και απευθύνονται σε διαφορετικές διαστάσεις του κοινωνικού χώρου. Σημειώνεται βέβαια ότι η σταδιακή απολυτοποίηση της θεσμολογικής προσέγγισης, έτσι όπως επιχειρήθηκε π.χ από τον Parsons⁶, αποτυπώνει μια δομολειτουργική και συστημική προσέγγιση, η οποία στην ουσία υποστασιοποιεί τις κοινωνικές πράξεις σε θεσμοποιημένα πρότυπα (*institutionalized patterns*) και ρόλους, με όρους που εκφράζουν εξισορρόπηση μεταξύ προσαρμογής και απόκλισης από τους κοινωνικά ήδη εγκεκριμένους και αποδεκτούς καθορισμούς και ρόλους (Κονιαβίτης : 1994, 400).

Από την άλλη, ο μεθοδολογικός ατομισμός του Weber δεν έχει δογματικό χαρακτήρα, αλλά ορίζει απλά τους κανόνες της μεθοδολογικής πρόσβασης και επιτρέπει την εισαγωγή τους σε κοινωνιολογικές μελέτες [N. Ναγόπουλος : 2003]. Άλλωστε ο ίδιος καθιστά σαφές ότι δεν είναι οι ατομικές, αλλά οι κοινωνικές πράξεις [M. Weber : 1985, 11] που βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της κοινωνικής επιστήμης, έστω και εάν προσδίδει στην άποψη αυτή αποκλειστικά μεθοδολογική βαρύτητα, συνοδευόμενη από την αποστροφή του στη συγκρότηση μιας δεσμευτικής κοινωνικής

---

6 Εξαιρετικό είναι το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η αντιπαράθεση ανάμεσα στους A. Schuetz και T. Parsons [A. Schuetz : 1977] σχετικά με τους όρους συγκρότησης μιας θεωρίας του κοινωνικού πράττειν.

θεωρίας [Ψυχοπαίδης : 1994, 269]. Με την αναγόρευση της ίδιας της μεθόδου σε επίδοξο κριτή της επιστημονικής γνώσης για τα κοινωνικά πράγματα φαίνεται να αποσύρει ουσιαστικά το ενδιαφέρον του από έναν άμεσα κοινωνιοκριτικό χαρακτήρα της κοινωνικής επιστήμης. Σε κάθε περίπτωση αποκλείει τη δυνατότητα δεσμευτικής αξιολόγησης αξιών, σύγκρισης ή ιεράρχησής τους με επιστημονικά μέσα και περιορίζει τη διερεύνηση αυτή, αφενός σε μια πάντα υπαρκτή μεθοδολογική δυνατότητα γενίκευσης και «αντικειμενικότητας» των κοινωνικών επιστημών, αφετέρου σε έναν κριτικό έλεγχο των θεωριών που ανταγωνίζονται μεταξύ τους [Weber : 1968, 151 επ.].

Κρίνοντας τις παραπάνω απόψεις, θεωρούμε ότι μία κατανοητά εξηγητική μέθοδος, που, σε ένα πρώτο στάδιο, εξετάζει το υποκειμενικό νόημα του κοινωνικού πράττειν, όχι μόνο δεν αποκλίνει από την επιστημονική διατύπωση των όρων της εξήγησης, αλλά επιπλέον την ισχυροποιεί, με την αναγωγή σε κοινωνιολογικούς τύπους κοινωνικής δράσης και κοινωνικών παραγώγων (θεσμοί, δομές). Σε κάθε περίπτωση, τα σύνολα αυτά οφείλουν (σε αντίθεση από ότι ισχύει στις φυσικές επιστήμες) να αποδίδουν τη νοηματική σημασία των λειτουργιών τους, η οποία, σε ένα καθεστώς αυξανόμενης ορθολογικότητας, μπορεί να ταυτιστεί με το επιστημονικά εξηγητέο. Στο σημείο αυτό γίνεται φανερό ότι η νομολογική υποστήριξη των “εξηγητικών σχημάτων” [C.Hempel : 1942], η οποία παραβλέπει την πραγματολογική σύλληψη του κοινωνικού πράττειν που εδράζεται σε εσωτερικές και ποιοτικά διαφοροποιημένες μεθόδους ερμηνευτικής κοινωνικής προσέγγισης, διαφοροποιείται θεμελιακά από τις θέσεις του Weber. Όπως και κατά τον ίδιο τρόπο η συνθετική προσπάθεια του Weber δεν θα πρέπει να συγκρίνεται με τη μεθοδολογική ενοποίηση των κοινωνικών επιστημών κατά το πρότυπο του Κύκλου της Βιέννης [V. Kraft : 1950, E. Topitsch : 1984, K. Popper : 1982, C. Hempel : 1965], επενδύοντας το θετικιστικό πρότυπο με μία θεωρία νοήματος και θεμελιώνοντας έτσι με λογικούς όρους τις μεθοδολογικές και επιστημολογικές του επιλογές.

Στην παράδοση της βεμπεριανής κατανοούσας κοινωνιολογίας η έννοια του κοινωνικού πράττειν συνυφαίνεται με το περιεχόμενο των νοηματικών αποδόσεων που της προσδίδουν τα σχέδια δράσης που ακολουθούν οι δρώντες. Αναπτύσσεται δε στο πλαίσιο της διυποκειμενικής - επικοινωνιακής ορθολογικότητας που προσδιορίζεται μέσα στον κοινωνικό χώρο και αποκλείει, τουλάχιστον για τους σκοπούς της κοινωνικής επιστήμης, μηχανιστικούς ή αιτιακούς προσδιορισμούς μεταξύ ψυχικών ή βουλευσιακών στοιχείων και σωματικών κινήσεων. Κατά αυτόν τον τρόπο σε μια κοινωνιολογική ανάλυση η βούληση δεν αποτελεί μία εσωτερική εμπειρία υπό τη μορφή μιας απόκρυφης αιτίας που συνοδεύει ή προκαλεί την πράξη. Τα κίνητρα μπορούν να θεωρηθούν ως γεγονότα μόνον στη φυσιολογία τους, αλλά δεν ανήκουν στο λογικό τύπο των αιτίων, ή των νοηματικών συνθηκών πρόκλησης μιας συγκεκριμένης δράσης [M. Weber : 1985, 3 επ.].

Κατά συνέπεια ούτε μία ψυχολογία της κατανόησης [W. Dilthey : 1970] ούτε και μία ψυχολογία της συμπεριφοράς [C. Graumann [W. Schluchter] : 1980, 19] απετέλεσαν τον κορμό της μεθοδολογικής πρότασης του Weber. Συγκεκριμένα, ενώ η ψυχολογία της

κατανόησης είναι εγκλωβισμένη στο υποκείμενο, η ψυχολογία της συμπεριφοράς εστιάζει το ενδιαφέρον της στην αναζήτηση επιστημονικής, ψυχο-φυσικού τύπου, εξήγησης υποστασιοποιώντας έτσι τις αξιακές υποδηλώσεις του υποκειμένου και αποδεσμεύοντας αυτές χωροχρονικά. Με την αναγωγή της κοινωνιολογίας στην ψυχολογία της συμπεριφοράς γίνεται ταυτόχρονα αποδεκτή η θέση περί μιας αναλλοίωτης φύσης των ανθρώπινων χαρακτηριστικών. Και τούτο διότι τα χαρακτηριστικά αυτά υποτίθεται ότι παραμένουν σταθερά, ανεξάρτητα από το χώρο και το χρόνο, δηλαδή ανεξάρτητα από την ποιότητα ανάπτυξης και την πολιτισμική στάθμη διαφορετικών κοινωνιών. Επιπλέον, ούτε η ενδιαθετική - συμπαθητική, ψυχολογικής υφής, κατανοητική μέθοδος (ατομοκεντρική), αλλά ούτε η χωρίς προϋποθέσεις συστημική προσέγγιση (κοινωνιοκεντρική) θεωρείται από τον Weber κατάλληλη για τους σκοπούς της κοινωνικής έρευνας και την παραγωγή γνώσης. Αμφισβητεί πεισματικά το δυϊσμό, αναγορεύοντάς τον εκ των πραγμάτων σε ψευδοπρόβλημα. Διακρίνει την πολυπλοκότητα των εκφάνσεων ζωής στην εμπειρική πραγματικότητα και κατασκευάζει τυπολογικές κατηγορίες για να οργανώσει και να ταξινομήσει αυτήν την πραγματικότητα. Και είναι πράγματι αυτή η άρση των διχοτομιών που επιφέρει σύγχυση σχετικά με την αποδοχή ή όχι, από τη μεριά του Weber, του κριτηρίου της αξιακής ελευθερίας της επιστήμης (Wertfreiheit der Wissenschaft) στην προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων.

Στο σημείο αυτό θα επικεντρωθούμε σε δύο απόπειρες συγκρότησης μιας δυϊστικής μεθοδολογίας, οι οποίες εσφαλμένα κατά την κρίση μας, επικαλούνται σημεία της βεμπεριανής θεωρίας της γνώσης. Και οι δύο αυτές απόπειρες σχετίζονται με την αλλαγή παραδείγματος στην αναλυτική φιλοσοφία της γλώσσας και υποστηρίζουν ένα νέο γλωσσοαναλυτικό δυϊσμό.

2. Η αμφισβήτηση του επιστημονικού αναγωγισμού και η επαναφορά σε δυϊστικές μεθοδολογίες

Οι δύο απόπειρες επαναφοράς του δυϊσμού αναπτύσσονται στο πλαίσιο του γλωσσοαναλυτικού παραδείγματος, και κυρίως απέναντι στις αρχικές του παραδοχές, σύμφωνα με τις οποίες τα φιλοσοφικά προβλήματα ανάγονται σε λογικές προτάσεις νοήματος, οι οποίες, καθώς διατηρούν την ίδια μορφή για όλους τους επιστημονικούς κλάδους, επικυρώνουν την εφαρμογή μιας κοινής μεθοδολογίας στο πλαίσιο μιας ενιαίας επιστήμης. Για την εφαρμογή αυτής της τάσης επιχειρήθηκε η κατασκευή μιας περιγραφικής - φυσικαλιστικής επιστημονικής γλώσσας, η οποία με την άρση της ακυριολεξίας, των παρανοήσεων και των ψευδών όρων της καθομιλουμένης θα περιόριζε τη γλωσσική και νοηματική ασάφεια του γλωσσικού μέσου. Αυτή η “τυπική γλώσσα” θα ήταν ικανή να οδηγήσει στην καθαρή σκέψη και να θεραπεύσει τα υπολείμματα “νοηματικής απροσδιοριστίας”. Κατά συνέπεια, κάθε πρόταση θα μπορούσε να διασπασθεί σε πρωταρχικές, μη περαιτέρω αναγώγιμες, θεμελιώδεις προτάσεις (Elementarsätze) [O. Neurath : 1932/33, R Carnap : 1928, και 1933] έτσι, ώστε η γλώσσα που θα χρησιμοποιείται για τη διατύπωση επιστημονικών προτάσεων να

αποτελεί ένα αυστηρά ταξινομημένο σύστημα με προοπτική την απόλυτη ακρίβεια και τελειότητα. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι αναγκαίες και επαρκείς συνθήκες του πράττειν θα πρέπει να αναζητηθούν σε προτάσεις, οι οποίες περιγράφουν με τέτοιο τρόπο καταστάσεις, ώστε αυτές να επιτρέπουν τη διεξαγωγή επαληθευτικού ελέγχου. Με την εμπειρική – αναλυτική διαδικασία και την αξιοπιστία του λογικοθετικιστικού εγχειρήματος, θεωρήθηκε ότι διασφαλίζεται η επιστημονικότητα της εξήγησης.

Ο επιστημονικός αυτός αναγωγισμός προκάλεσε ισχυρές αντιθέσεις στο εσωτερικό της αναλυτικής μεθοδολογίας κυρίως μέσα από την αναζήτηση επιχειρημάτων που αναφέρονται στον κλασικό δυισμό και την ερμηνευτική παράδοση στις κοινωνικές επιστήμες.⁷ Ως θεμελιώδης εκτιμήθηκε η διαπίστωση ότι τα κοινωνικά φαινόμενα και κυρίως η ιστοριογραφία⁸ αποτελούν ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης, αφού τα προβλήματα σε παρόμοιους κλάδους διατυπώνονται και κατανοούνται στην καθημερινή γλώσσα (ordinary language) [A.J Ayer : 1994, K.O. Apel : 1965]. Η μεταστροφή αυτή σχετίστηκε με τη μεταφορά του προβλήματος της ιστορικής εξήγησης στην κατανόηση της προθετικότητας και του σχεδιασμού των πράξεων (in terms of intentions and plans). Πρόκειται κατ' ουσίαν για μία διαφορετική χρησιμοποίηση του όρου της “εξήγησης”, ο οποίος στα ιστορικά γεγονότα, ακριβώς επειδή αυτά αφορούν ανθρώπινες πράξεις, δε μπορεί να υπαχθεί σε νομολογικά σχήματα [P.Rossi (επιμ.) : 1987α, 1987β]. Επιπλέον, η ριζοσπαστική στροφή στη γλωσσολογική μεθοδολογία και τη “λογική θεμελίωση” [Habermas : 1985, 140 επ.] συνδέθηκε με το ανανεωμένο ενδιαφέρον της αναλυτικής επιστημολογίας για την έννοια του πράττειν και την εννοιολογική ανάλυση βάσει της καθημερινής γλώσσας. Το αναλυτικό ενδιαφέρον λοιπόν παραμένει, σχετικοποιείται όμως ο επιστημονικός μανδύας που φιλοδοξούσε να περιβάλλει κάθε μορφή εξήγησης (Erklaeren) του πράττειν, αφού οι όροι της επιχειρούμενης ανάλυσης ερμηνεύονται, μετά από μια γλωσσική μετατόπιση προς την καθομιλουμένη γλώσσα, με τη μέθοδο της κατανόησης (Verstehen) και στο πλαίσιο μιας “δημόδους ψυχολογίας” που παρέμεινε για δεκαετίες στη σκιά του λογικού θετικισμού, χωρίς την προσήκουσα αναγνώριση.

Στην πορεία, βέβαια, το φιλόδοξο εγχείρημα μιας λογικής ανασυγκρότησης του κόσμου εγκαταλήφθηκε μαζί με την δογματική εμμονή στην αναζήτηση ενός καθολικού επαληθευτικού κριτηρίου της γνώσης ενώ ο μεθοδολογικός φυσικοεπιστημονισμός

---

7 Πρόκειται για την παράδοση του Νεοκαντιανισμού που υποστηρίζει τη διάκριση των επιστημών, βλ. W. Windelband : [1919], H. Rickert : [1910] και [1929 (4)] και W. Dilthey : [1970]. Για την ιστορική πορεία αυτής της διάκρισης βλ. G.H. v Wright : [1984], K.O Apel κ.ά. (επιμ.) : [1978].

8 Για το θέμα αυτό, πρβλ. επίσης M. Riedel: 1978 ενώ για την υπόδειξη του ερμηνευτικού και μυθοποιητικού χαρακτήρα του ιστορικού λόγου βλ. H. White: 1978, 81-100, καθώς και κεφ. 3 σελ. 69. Επιπλέον, σύμφωνα με τη σύγχρονη ιστορική ερμηνεία που θεωρεί το ιστορικό κείμενο ως λογοτεχνικό δημιούργημα, η γλώσσα δεν αποτελεί μία απλή αναφορά στην πραγματικότητα, αλλά είναι αυτή που κατασκευάζει την πραγματικότητα μέσα από διαφορετικά γλωσσικά παιχνίδια. Αντίθετα, η επίκληση ενός αντικειμενικού ιστορικού λόγου, πέραν του γεγονότος ότι δημιουργεί μία αυταπάτη αναφορικότητας σε μία εξωτερική πραγματικότητα, λειτουργεί και ως λόγος εξουσίας.

απεδείχθη τουλάχιστον ανεπαρκής να κυριαρχήσει στις κοινωνικές επιστήμες. Παράλληλα, επισημαίνεται η ανυπαρξία μιας πειστικής προσέγγισης στη νοητική δομή των πράξεων καθώς και η αμφισβήτηση μιας αυστηρά αντικειμενικής, αξιακά ουδέτερης και μη αναστοχαστικής κοινωνικής επιστήμης, ακόμη και αν αυτή ενισχύεται από τα σύγχρονα αποτελέσματα μιας συμβολικής διαχείρισης της ανθρώπινης νόησης μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών και κεντρικών μονάδων επεξεργασίας, που αναζητούν να εξισώσουν τις νοητικές διεργασίες με συγκεκριμένες τυπικές ή συντακτικές ακολουθίες. Δηλαδή ακόμη και με την επίρρωση των υποθέσεων των γνωσιακών επιστημών⁹ που αφορούν στην ταύτιση των συνειδητών νοητικών και νευροφυσιολογικών καταστάσεων με τις λειτουργίες ενός προσομοιωτικού συστήματος επεξεργασίας πληροφοριών.

2.1 Ορθολογικά αξιώματα και ιστορική ερμηνεία των πράξεων

Η πρώτη μορφή αμφισβήτησης διατυπώθηκε στο επιστημονικό πεδίο της ιστορίας ως αντίδραση στη βασική παραδοχή των υπερασπιστών του ενιαίου νομολογικού εξηγητικού σχήματος, σύμφωνα με το οποίο οι μορφές της νομολογικής εξήγησης διατηρούν την ισχύ για όλα τα επίπεδα της επιστημονικής έρευνας, γεγονός που πιστοποιεί τη μεθοδολογική ενότητα των εμπειρικών επιστημών. Έτσι, κάθε προσπάθεια επαναδιατύπωσης των δόκιμων φυσικοεπιστημονικών όρων του εξηγητικού σχήματος σε μία αντίστοιχη εξηγητική θεωρία της κοινωνικής πράξης μετατρέπει τη σχέση αιτίου - αποτελέσματος σε μία σχέση μεταξύ των λόγων που υποκινούν μία πράξη και των συνεπειών αυτής. Στη μορφή αυτής της σχέσης, το αξίωμα αιτιότητας συνδέεται με την εσωτερική λογική ροή που διαπνέει στο αρχικό στάδιο την πληροφοριακή βάση και τις ορθολογικές αρχές του πράττοντος έως και την ολοκλήρωση της πράξης.

Η απόρριψη σταθερών, αξιωματικού χαρακτήρα, διατυπώσεων υπό τη μορφή ψυχολογικών ή φυσιολογικών νόμων γενικής ισχύος, κατέστη κυρίαρχο θέμα στο εσωτερικό της αναλυτικής φιλοσοφίας της ιστορίας [A. Danto : 1980, W. Dray : 1963, 1967, 1971, 1978, A. Donagan : 1959], η οποία κατανοείται ως λογική της ιστορικής έρευνας, αποτελεί κλάδο της επιστήμης της ιστορίας και ασχολείται με τη μεθοδολογία της θεμελίωσης (Begruendung) όχι όμως με την ανακάλυψη (Entdeckung) ιστορικών γενικεύσεων. Η θέση αυτή αμφισβητεί τη δυνατότητα διατύπωσης κοινωνικών και ιστορικών νόμων και θεωρεί αδύνατη, ή το λιγότερο, ανεπαρκή την εφαρμογή του ενιαίου νομολογικού σχήματος για την εξήγηση, ή την ερμηνεία ανθρωπίνων πράξεων [R. Collins : 2000, 56 επ.].

Από τη συζήτηση αυτή ενισχύεται η άποψη ότι τόσο η νομολογική υπόθεση, όσο και η επαγωγική μέθοδος που υποτίθεται διασφάλιζε την επαλήθευση των προτάσεων πρέπει

---

⁹ Για την εξέλιξη στις γνωσιακές επιστήμες [J. G. Ganscia : 1998, A. Goldman : 1998, J.R Searle : 1992 . Για τα περιθώρια ενός διαλόγου ανάμεσα στις κοινωνικές και γνωσιακές επιστήμες [Γ. Μαραγκός : 1990 και Ν. Ναγόπουλος : 2005α και 2005β].

να θεωρηθούν ως ακατάλληλες και αδύνατες, ή τουλάχιστον ανεπαρκείς, όταν εφαρμόζονται για την εξήγηση ανθρωπίνων πράξεων, καθότι αυτές προσανατολίζονται, κατά περίπτωση, σε συγκεκριμένα και μη δυνάμενα να συστηματοποιηθούν πρότυπα ανθρώπινης δράσης (pattern of activity) [I. Berlin: 1982, 234]. Αυτή η εναλλακτική πρόταση των υποστηρικτών της πραξιολογικής προθετικότητας ξεκινά από τη διαπίστωση μιας αναγκαίας *sui generis* ερμηνευτικής σχέσης, που διέπει τον κόσμο των πράξεων, η οποία επιτυγχάνεται από τον πράττοντα στη βάση της ορθολογικής ανασκευής των επιλεγμένων μέσων και της πληροφοριακής του βάσης, τα οποία οδήγησαν στην επίτευξη του πρωταρχικού σκοπού, που έθεσε ο ίδιος, σύμφωνα με τα κίνητρα που είχε [G.E.M. Anscombe: 1957, W. Dgray: 1957]. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι πράξεις εξατομικεύονται πλήρως, μετατρέπονται σε μεμονωμένες περιπτώσιακές στάσεις, ερμηνεύονται δε και κρίνονται σύμφωνα με τις κατά περίπτωση ανάγκες, ενώ η καταλληλότητα ως προς την επιτυχία τους έκβαση και το νοηματικό τους περιεχόμενο αξιολογείται με αναφορά σε μία κλίμακα κανονιστικών ορθολογικών κριτηρίων, ή αρχών και αξιακών υποδειγμάτων.

Εμφανής εδώ είναι η ομοιότητα της παραπάνω πρότασης με την έννοια του ορθολογικού πράττειν, που υιοθετεί ο Weber, σύμφωνα με την οποία το δρών άτομο επιλέγει τα καταλληλότερα μέσα για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Η έννοια της ορθολογικότητας δεν ταυτίζεται με τη συσσώρευση εμπειρικής γνώσης, αλλά με την ορθότερη και ακριβέστερη εκτίμηση των μέσων (things to be done) για την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί. Η επιστήμη θα μπορούσε σε τελευταία ανάλυση να υποδείξει την καταλληλότητα συγκεκριμένων μέσων που μπορούν να τεθούν στη διάθεσή μας, καθώς και τους αποτελεσματικότερους χειρισμούς για την πραγματοποίηση των σκοπών, χωρίς όμως να αποφαινεται για την ποιότητα των σκοπών αυτών. Από την άλλη τονίζεται το ενδιαφέρον για τη λογική της εξήγησης και όχι για την ψυχολογία αυτής, γεγονός που ενισχύει τη θέση περί ανυπαρξίας γενικών νόμων κατά την εξηγητική διαδικασία.

Όμως, ο βασικός πυρήνας της θέσης αυτής απολήγει στον ισχυρισμό, ότι η ορθολογική εξήγηση χρησιμοποιείται αποκλειστικά για δεοντολογικούς σκοπούς, καθώς αποκλείει εκείνους τους εμπειρικούς νόμους που αξιοποιούν την πληροφοριακή γνώση. Επίσης δεν διασφαλίζει με αποδεικτικά μέσα την ορθολογικότητα της συγκεκριμένης πράξης και δεν διευκρινίζει τα κριτήρια της ορθολογικής επιλογής [W. Dgray: 1978, 157 επ., C.G. Hempel: 1963 155 επ.]. Επιπλέον, η εξηγητική δυνατότητα μιας τέτοιας ορθολογικής εξήγησης φαίνεται, με όρους βεμπεριανής μεθοδολογίας, να είναι ανεπαρκής, αφού εξαντλείται στην παράθεση των υπολογισμών και των πεποιθήσεων του πράττοντος με τη συμβολή της επιστημολογικά ευάλωτης μεθόδου της εμπίωσης. Το ερώτημα, πάνω στο οποίο διεξάγεται η αντιπαράθεση, σχετίζεται με το εάν προκύπτει με βεβαιότητα η γνώση, ότι με τις δεδομένες πράξεις επήλθαν οι συγκεκριμένες συνέπειες, που αντιστοιχούν στους σκοπούς και στους σχεδιασμούς του πράττοντος. Εν συντομία εξετάζεται η δεσμευτικότητα των γενικών αρχών στην επιλογή των πράξεων, αλλά και η ποιότητα της εξηγητικής νομολογικής πρότασης. Στο σημείο αυτό, και σύμφωνα με την

υπόδειξη του Hempel, η αναφορά σε γενικούς νόμους για τις ανάγκες μιας λογικής εξήγησης [O. Schwemmer : 1986] δεν προϋποθέτει έναν οικουμενικό ντετερμινισμό, αλλά ούτε και τον υπονοεί. [C.G. Hempel: 1963 150 επ.]. Πρόκειται για μία ιδιότυπη νομολογική δέσμευση, στο πλαίσιο της οποίας ο ερευνητής κρίνει τόσο την καταλληλότητα της πράξης, όσο και εάν ο πράττων, σύμφωνα με την παραδοχή της πλήρους ορθολογικότητας, είναι σε θέση να προβεί στις συγκεκριμένες ενέργειες, που θα αποφέρουν τα επιθυμητά γι' αυτόν αποτελέσματα, καθότι η απλή υπόδειξη διανοητικών ενεργημάτων, που θα αποτελούσαν τα κίνητρα των προθέσεων για την διεκπεραίωση μιας πράξης, δεν εξηγεί ούτε με απαγωγική βεβαιότητα ούτε με επαγωγική πιθανολόγηση ότι η πράξη που διενεργήθη σύμφωνα με τους προγραμματισμένους αρχικούς σκοπούς και ικανοποίησε τις προσδοκίες και επιδιώξεις του πράττοντος ήταν αντικειμενικά η ενδεδειγμένη. Δεν μας πληροφορεί, επίσης, εάν ο πράττων ήταν ένα ορθολογικά σκεπτόμενο άτομο και δεν παραβίασε την ορθολογικά ιδεοτυπική αρχή, η οποία συγκροτείται βάσει της αντικειμενικής εκτίμησης των δεδομένων, που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη περιστασιακή λογική. Λείπει δηλαδή η σύνδεση με ένα εξηγητικό σχήμα που προσεγγίζει την εκτέλεση των πράξεων ως προς την ορθολογικότητα του σκοπού, έτσι όπως αναπτύχθηκε από τον Weber και σκιαγραφήθηκε ως η πιο πρόσφορη επιστημονική προσέγγιση για τους εξηγητικούς στόχους της Κοινωνικής Επιστήμης.

Στο σημείο αυτό μπορεί να υποστηριχθεί ότι χωρίς την εκτίμηση του πληροφοριακού υλικού, που θα απεκάλυπτε κατά πόσο η συγκεκριμένη πράξη εξελίχθηκε σύμφωνα με τους επιθυμητούς σκοπούς και τους σχεδιασμούς του πράττοντος, δεν υπάρχει διαβεβαίωση ότι αυτή διενεργήθη στο πλαίσιο του προδιαγραφέντος σχεδιασμού. Και τούτο, διότι παρουσιάζονται περιπτώσεις, σύμφωνα με τις οποίες ο σχεδιασμός μπορεί να είναι πλήρης και να αποδίδει το ορθολογικό περιεχόμενο στο explanans από τη μεριά του πράττοντος, η πράξη όμως να παραμένει ημιτελής. Για τους λόγους αυτούς, στη νομολογική εξήγηση υπογραμμίζεται ο αντικειμενιστικός χαρακτήρας της κατανόησης, που δεν ταυτίζεται με τις υποκειμενικές - ψυχολογιστικές εμβασύνσεις και τις διαισθητικές προσεγγίσεις στην ανακατασκευή των πράξεων. Σύμφωνα με το σκεπτικό αυτό και, κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, η “ορθολογική εξήγηση” δεν φαίνεται να αποκλείει τη δυνατότητα μιας νομολογικής εξήγησης, έτσι όπως αυτή θα ήταν συμβατή τουλάχιστον με τη βεμπεριανή μεθοδολογία, αφού η αξίωση που ο ίδιος προβάλλει, δηλαδή “to show that what was done was the thing to have done for the reasons given” μπορεί να νοηθεί ως αξιακή ιδεοτυπική αρχή, ή ως υπόθεση ηθικότητας (Moralitaet), που συνδέει το δέον με την εκτέλεση της πράξης. Η γενική αυτή πρόταση διατηρεί ένα νομολογικό χαρακτήρα ανεξάρτητα από τους περιοριστικούς όρους που επιβάλλει η χωροχρονικά δεσμευτική ισχύς της, η οποία πιστοποιεί πράγματι το μοναδικό και ανεπανάληπτο χαρακτήρα του ιστορικού πράττειν.

2.2 Από τη καθολικότητα των νοητικών αναπαραστάσεων στην αποσαφήνιση του νοήματος των πράξεων

Η δεύτερη μορφή του νέου δυισμού εκφράστηκε ως υπεράσπιση μιας κοινωνιολογικής διάκρισης και εντοπίζεται στην αμφισβήτηση της μιας και μοναδικής λογικής που συνιστά το *a priori* της γλώσσας. Μιας καθαρά κατασκευασμένης γλώσσας, όπως κρίνει ο ύστερος Wittgenstein [P.U : 1984] τη φορμαλιστική λογική του *Tractatus* [1984]. Η αμφισβήτηση αυτή πηγάζει από την απόδειξη ποικίλων “γλωσσικών παιγνίων”(Sprachspiele) που είναι συνυφασμένα με αντίστοιχες ποικίλες ανθρώπινες δραστηριότητες, οι οποίες ως “μορφές ζωής” δεν μπορούν να ιεραρχηθούν αναλυτικά, μπορούν όμως να αναγνωρισθούν και να αξιολογηθούν ως μια διαπιστωμένη πρακτική για τη σημασία μιας γλωσσικής απόδοσης που είναι κοινή στο πλαίσιο της γλωσσικής κοινότητας. Συγχρόνως, η γλωσσοαναλυτική συμβολή του ύστερου Wittgenstein στη διατύπωση θεωρητικών προβλημάτων του κοινωνικού πράττειν ταυτίζεται με την παράλληλη σύλληψη των όρων “γλώσσα” και “πράξη”. Η ανάλυση των όρων απαιτεί μία ανάλυση “γλωσσικών παιγνίων”, των οποίων η κανονικοποίηση και η επαναλαμβανόμενη παρουσία σηματοδοτεί την ύπαρξη συγκεκριμένων μορφών κοινωνικής ζωής (Lebensformen). Κατά συνέπεια, η ομιλία μιας γλώσσας στο πλαίσιο ενός γλωσσικού παιγνίου αποτελεί μία στιγμή μιας δραστηριότητας ή μιας συγκεκριμένης μορφής ζωής.

Στο όψιμό του έργο ο Wittgenstein δεν φαίνεται να επιθυμεί να υπερβεί το όριο της επίκαιρης ζωντανής χρησιμοποίησης της γλώσσας, αντίθετα από ότι οραματιζόταν ο ίδιος, στο πλαίσιο μιας οντολογίας του λογικού ατομισμού. Η ιδέα λοιπόν για την αναγωγή του γλωσσικού *Modus* σε επιμέρους αναλλοίωτα και θεμελιώδη δεδομένα ναυαγεί προσκρούοντας στη γλώσσα της καθημερινότητας. Τα “γλωσσικά παίγνια” [L.Witgenstein : 1984, 7] κατανοούνται ως γλωσσικές αντιστοιχίες των “μορφών ζωής” και νοηματοδοτούν συγκεκριμένα “υποδείγματα δράσης” (Handlungsmuster). Κατά συνέπεια αμφισβητείται και η οικουμενική σημασία της γλώσσας. Η διαπίστωση αυτή καθιστά ανεπαρκή την αναγωγή των ανθρωπίνων πράξεων στις φυσικές ή ψυχικές ανάγκες ενός οργανισμού. Έτσι, η εξήγηση αυτών των πράξεων δεν μπορεί να περιορισθεί στα στενά πλαίσια μιας ανάλυσης της “συμπεριφοράς”(behavior analysis), χωρίς να λαμβάνονται υπόψη στοιχεία που συνθέτουν τις ιδιαίτερες πολιτισμικές επιρροές και τις ποικίλες μορφές κοινωνικοποίησης σε διαφορετικούς κοινωνικούς κόσμους. Επιπλέον, η χρησιμοποίηση της έννοιας “γεγονός” μπορεί να καλύπτει τις προϋποθέσεις της αιτιώδους σχέσης και της νομολογικής εξήγησης, όμως θα πρέπει να περιορίζεται στα πεδία του φυσικού και οργανικού κόσμου, γιατί στερείται τον υποκειμενικά αποδιδόμενο νοηματικό εμπλουτισμό.

Επιπλέον, η γλώσσα της καθημερινότητας φαίνεται να μην ακολουθεί τη σύνταξη μιας καθαρής “ιδανικής” γλώσσας, που θα μπορούσε να περιλάβει το σύνολο των δυνατών, εννοήτων εμπειρικών προτάσεων. Η γραμματική των “γλωσσικών παιγνίων”, με την έννοια μιας ολοκληρωμένης πρακτικής ζωής, δεν ρυθμίζει μόνο τη σύνδεση συμβόλων, αλλά και τις ερμηνείες συγκεκριμένων γλωσσικών συμβόλων δια μέσου πράξεων. Κατά συνέπεια, η λογική της γλώσσας διαπλέκεται με την πραγματικότητα, ενώ η έννοια του “γλωσσικού παιγνίου” συνδέεται με αυτήν της “μορφής ζωής” στο πλαίσιο της ειδικής σχέσης μεταξύ γλωσσικής έκφρασης και κοινωνικής πράξης, όπου η

τελευταία συλλαμβάνεται ως πρακτική γνώση μιας κατανόησης της γλώσσας. Γλωσσικές μορφές έκφρασης αποκτούν σημασία μόνο κατά τη διάρκεια εφαρμογής του κοινωνικού πράττειν, όπου κρίνεται τελικά η λογικότητα του αποδιδόμενου νοήματος με τη χρησιμοποίηση συγκεκριμένων γλωσσικών προτάσεων, οι οποίες ακολουθούν συγκεκριμένους γλωσσικούς κανόνες. Τα “γλωσσικά παίγνια” κατανοούνται λοιπόν και ως οριοθετημένοι χώροι άσκησης του κοινωνικού πράττειν, μέσα στους οποίους νοηματοδοτούνται οι συγκεκριμένοι γλωσσικοί συμβολισμοί. Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι η υποθετική σημασία που αποδίδεται στην έννοια της “εξήγησης”, με την κατασκευή γενικευτικών θεωριών για την ανάγκη της νομολογικής υποστήριξης των “εξηγητικών σχημάτων”, παραβλέπει τον ιδιαίτερο πολιτισμικό χαρακτήρα των ξεχωριστών κοινωνικών μορφωμάτων και κατά συνέπεια την πραγματολογική σύλληψη του κοινωνικού πράττειν μέσα από εσωτερικές και ποιοτικά - ανάλογα με τα πολιτισμικά στοιχεία - διαφοροποιημένες μεθόδους ερμηνευτικής προσέγγισης.

Ως απόσταγμα της γλωσσοαναλυτικής αναθεώρησης της θεωρίας του κοινωνικού πράττειν μπορεί να θεωρηθεί η άποψη ότι κάθε μορφή γνώσης είναι συμβατή με τις κοινωνικές δομές, στις οποίες αποκτάται και γίνεται αντιληπτή “εκ των έσω” και με μία ερμηνευτική μέθοδο που κατανοεί μέσα από την καθημερινή γλώσσα τα ιδιαίτερα πολιτισμικά πρότυπα, τη συλλογική έκφραση, το κοινωνικοποιητικό περιβάλλον και τα δεδηλωμένα ατομικά και ομαδικά συμφέροντα. [P. Winch : 1966, 109]. Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, έχει γίνει σαφές ότι στην αναθεωρημένη γλωσσοαναλυτική πρόταση η σχέση μεταξύ της κατανόησης των κοινωνικών πράξεων και της εξήγησης των φυσικών φαινομένων διακρίνεται από μία αξεπέραστη λογική ασυμβατότητα. Ως σαφής διάκριση των πράξεων από τις απλές σωματικές κινήσεις χαρακτηρίζεται η ιδιότητά τους να αποτελούν παράγωγα κοινωνικών κανόνων (regelgeleitet) [P. Winch : 1966, 107] που, σύμφωνα με την υπόδειξη του Wittgenstein, κατανοούνται σε ποικίλα πολιτιστικά και γλωσσικά επίπεδα με το χαρακτήρα των μορφών ζωής. Σημειώνεται ότι η κανονιστικότητα των πράξεων δεν εγκλείει στοιχεία εξαναγκασμού, ή αναγκαίου καθήκοντος, όπως π.χ. η συμπεριφορά ενός ατόμου ως ανταπόκριση σε κάποιες κυρώσεις ή προσταγές, αλλά ενέχει στοιχεία, τα οποία τις “καθιστούν ικανές” (befaehigende) να επισυμβούν και να αποδώσουν νόημα. Επιμέρους κίνητρα και επικαλούμενοι λόγοι γίνονται κατανοητά διαμέσου διυποκειμενικών - διαλογικών συμβάσεων και με αναφορές σε συλλογικά υποδείγματα δράσης, στα οποία εκβάλλουν οι κοινωνικοί κανόνες. Οι διανοητικές διεργασίες που οδηγούν σε πράξεις, επιτελούνται σε σχέση με ισχύουσες μορφές γλωσσοκοινωνικών υποδειγμάτων κατάλληλης δράσης.

Στο σημείο αυτό επιχειρείται μία σύνδεση της ώριμης γλωσσοαναλυτικής φιλοσοφίας του Wittgenstein με την έννοια της κατανόησης και του κοινωνικού πράττειν, έτσι όπως αξιοποιήθηκε από τον Weber για την κατασκευή μιας “κατανοούσας κοινωνιολογίας”. Στόχος ήταν ο καθορισμός του κοινωνικού πράττειν από κανόνες που προκύπτουν μέσω επικοινωνίας στην καθημερινή γλώσσα και η ταυτόχρονη απόρριψη της δυνατότητας μιας αιτιώδους εξήγησης της γλωσσικής έκφρασης του πράττειν. Από τον τελευταίο ισχυρισμό προκύπτει το αδύνατον της εξήγησης πράξεων πλήρους νοήματος βάσει

στατιστικών πιθανοτήτων και ομοιομορφιών. Στο σημείο αυτό π.χ ο Winch επικρίνει τον Weber, επειδή δεν διέγινωσε σωστά τις συνέπειες ούτε τις λογικές δυσκολίες της επιδίωξης ενός συνδυασμού της ερμηνευτικής κατανόησης του κοινωνικού πράττειν με την αιτιώδη εξήγηση στην πορεία του. Ο Winch αποκλείει αυτή τη δυνατότητα και περιορίζει την έρευνα μόνο στο επίπεδο της κατανόησης και της ιδιαιτερότητας των συνειδητών πράξεων [P. Winch : 1966, 107].

Δραστηριότητες, οι οποίες δεν ακολουθούν κανόνες και δεν έχουν κοινωνικό επικοινωνιακό προσανατολισμό, δεν γίνονται αποδεκτές ως “πράξεις”, αλλά ταυτίζονται με απλές, συμπεριφοριστικού τύπου αντιδράσεις. Κατά συνέπεια, οι κοινωνικές πράξεις δεν νοούνται ως επιφαινόμενα νευρολογικών, ή συμπεριφοριστικών συστημάτων, ή ως αντιδράσεις σε ερεθίσματα, αλλά ως επεισόδια κοινωνικής δράσης, που προκύπτουν από συλλογισμούς και διανοητικούς σχεδιασμούς, εμπνεόμενους από συλλογικά κανονιστικά υποδείγματα πράξεων. Δεν μπορεί να υπάρξει υποκειμενική πράξη που εγκλείει νόημα και να μην έχει κοινωνικό χαρακτήρα, ή να είναι τελείως ανεξάρτητη από κοινωνικά πεδία δράσης (κανόνες). Αποδεκτοί κανόνες νοηματοδότησης είναι αυτοί που αναφέρονται σε δημόσια αντικείμενα και συμβάντα. Δεν νοείται επίσης μία ιδιωτική γλώσσα, η οποία να στερείται οποιαδήποτε αναγωγή σε κοινωνικές σχέσεις και μόνο ως σύμβολο να έχει το ρόλο νοήματος. Στο σημείο αυτό ο Winch δεν παίρνει σαφή θέση, εάν οι δομικές αρχές του ανθρώπινου λόγου είναι έμφυτες, εάν τα διάφορα γλωσσικά συστήματα δεν ταυτίζονται παρά μόνο με τις προοδευτικά εκδηλούμενες εκφράσεις διαφόρων πολιτισμών και εάν στην πραγματικότητα υπάρχει ελάχιστη ποικιλία ανάμεσα στις ανθρώπινες γλώσσες. Για τον ίδιο, το μόνο που μπορεί να εξασφαλίσει μία ιδιωτική γλώσσα είναι η νοηματική ακινησία, χωρίς δυνατότητα ανάλυσης ή σύνθεσης. Η απομονωμένη παραγωγή πνευματικών προϊόντων είναι αδύνατη. Κατόπιν τούτου, και σε άμεση επιρροή από τον όψιμο Wittgenstein, φαίνεται να συμφωνεί με τη ρήση του Marx ότι η ανθρώπινη ύπαρξη ορίζεται ως *das ensemble der gesellschaftlichen Verhaeltnisse*¹⁰, ως αποτέλεσμα δηλαδή κοινωνικών σχέσεων και όχι ως αποτέλεσμα φυσικών καταστάσεων υπό τη μορφή π.χ εγγενών διεργασιών ψυχονοητικού χαρακτήρα.

Η σκέψη (το ιδεατό) λοιπόν - όπως και η γλώσσα - δεν μπορεί να είναι ατομικό, ψυχολογικό ή φυσιολογικού τύπου δεδομένο, που αντανακλά στην ταύτιση του ιδεατού με τις υλικές ανατομικές - νευροφυσιολογικές δομές και λειτουργίες του εγκεφάλου, αλλά κοινωνικοϊστορικό γεγονός, προϊόν και μορφή νοητικής παραγωγής. Σε

---

¹⁰ Βλ. [M.E.W : 3, 6]. Στην “*Deutsche Ideologie*”, ο Marx επισημαίνει τη σπουδαιότητα της αλληλόδρασης στην παραγωγή των εννοιών, της συνείδησης και στην ανάπτυξη της γλώσσας. Μία θέση που είναι συγγενής προς τον ισχυρισμό του Wittgenstein ότι η ανθρώπινη γλώσσα και εν γένει η νόηση δεν αποτελούν ιδιωτική υπόθεση, ούτε μία μη αναστοχαστική εκδήλωση της φύσης στην ανθρώπινη υπόσταση. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Marx υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος δεν σκέπτεται σε άμεση ενότητα με τη φύση, αλλά πάντα σε συμμετοχική σχέση με την κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα στους κόλπους της οποίας παράγεται η υλική και πνευματική ζωή. Εάν ο άνθρωπος αποκοπεί από το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που καθιστά δυνατή τη δημιουργική του επικοινωνία με τη φύση, τότε τα περιθώρια της σκέψης του είναι στα ίδια περίπου επίπεδα όπως και του εγκεφάλου που έχει αποσπασθεί από το σώμα του ανθρώπου.

διαφορετική περίπτωση θα ήταν σαν να ήλιπιζε κανείς πραγματικά να εξηγήσει π.χ τη χρηματική μορφή του προϊόντος της εργασίας από τις φυσικοχημικές ιδιότητες του χρυσού, ή πάλι να εξηγήσει την έννοια της ιδιοκτησίας ως προϊόν ενός και μόνο ατόμου. Κατά συνέπεια, η έννοια του πράττειν κατανοείται μόνο στην ιστορική διάσταση του υλισμού που επιτυγχάνεται με την εργασιακή δραστηριότητα του ανθρώπου, καθώς τα ψυχονοητικά ενεργήματα υπάρχουν και γίνονται κατανοητά μόνο στην πρακτική τους έκφραση και στη γλωσσική τους απόδοση. Το γεγονός αυτό καθιστά μάταιη οποιαδήποτε τυπολογική καταγραφή της φύσης αυτών των γλωσσικών και γνωστικών πρακτικών. Επιπλέον, η κατοχή μιας γλώσσας είναι σχετική προς την κατοχή ενός ξεχωριστού εννοιολογικού συστήματος και δεν φαίνεται να υπάρχει περιθώριο για τη δυνατότητα να μπορούν περισσότερες από μία γλώσσες να εκφράζουν το ίδιο σχήμα με σύνολα αμοιβαία μεταφράσιμων γλωσσών. Ακόμη και οι πράξεις που θεωρούνται αυτόνομες, επαναστατικές, δυσλειτουργικές, ή έχουν ασκητικό, ή εξωκοσμικό χαρακτήρα είναι συμβατές με ένα υπερατομικό θεσμικό πλαίσιο, προς το οποίο προσανατολίζονται και με το οποίο ταυτίζονται.

Η ίδια η επιστήμη θα πρέπει να οργανώνεται ως μία “μορφή ζωής”, αφού βρίσκεται πίσω από ένα “γλωσσικό παίγνιο” και αντανακλά ένα απόλυτα συγκεκριμένο κόσμο, που, όπως και στο “παράδειγμα” του Kuhn [1967], έχει ιδιαίτερο ερμηνευτικό χαρακτήρα στον, κατά Weber, πολυθεϊσμό των πολιτισμικών αξιών. Η επιστημονική ορθολογικότητα δεν μπορεί κατά συνέπεια να διεκδικεί μία καθολικότητα, αλλά περιορίζει τη δράση της εξετάζοντας συγκεκριμένα κοινωνικά μορφώματα.

Βέβαια, οι απόψεις του Winch οδηγούν στο ακραίο, μη επιβεβαιωμένο συμπέρασμα ότι οι διάσπαρτες και - με ξεχωριστό πάντα τρόπο - εξορθολογισμένες κοσμοεικόνες καθιστούν δυνατή την κατανοητική συνεννόηση των ατόμων μόνο στο πλαίσιο της ξεχωριστής γλωσσικής και κοινωνικής κοινότητας. Κατά συνέπεια, η σύγκριση και η αντιστοιχία διαφορετικών δομών ορθολογικότητας και ξεχωριστών εννοιολογικών συστημάτων με τα δεδομένα της δυτικής τεχνοεπιστημονικής ορθολογικής κοσμοεικόνας καθώς και η αξίωση μιας καθολικής ορθολογικότητας καθίσταται αδύνατη.

3. Η νομολογική γνώση στις κοινωνικές επιστήμες και η υπέρβαση του νέου δυισμού

Αποψη μας είναι ότι η ουδετερότητα της επιστήμης απέναντι στις αξιακές κρίσεις μπορεί σε ένα βαθμό να θεωρηθεί ανάλογη με την πορεία εξορθολογισμού των δομών μιας κοινωνίας, ανάλογη με την πορεία μετατόπισης της προσωπικής ενσυνείδητης δράσης και επιλογής σε “υπηρεσιακές”, ανεξάρτητες από τη βούληση των ατόμων, δράσεις που υπηρετούν τις ορθολογικοποιημένες δομές. Επιπλέον, η διαδικασία απομάγευσης (Entzauberung) επιτρέπει τη σύζευξη της επιστημονικής εξήγησης μέσω μιας πληρέστερης και ενιαίας ιδεοτυπικής σύλληψης της αξιακής ουδετερότητας με την κατανοητική ερμηνεία. Η διαδικασία εξορθολογισμού των δομών αναδύεται ως η πλησιέστερη στην επιστημονική προσέγγιση, τυπολογική μορφή κοινωνικής δράσης, δηλαδή σε αυτήν της ορθολογικότητας ως προς το σκοπό (Zweckrationalitaet) [M.Weber

: 1985, 12]. Η μορφή αυτή της κοινωνικής δράσης, εμποτισμένη με συνεχώς αυξανόμενη ορθολογικοποίηση, αντικειμενικοποιείται ευκολότερα, καθώς προσανατολίζει σε μεγάλο βαθμό τις ανθρώπινες πράξεις, οι οποίες ακολουθούν αντικειμενικοποιημένα και τυποποιημένα συλλογικά υποδείγματα δράσης, σε θεσμισμένο συστημικό κοινωνικό περιβάλλον. Έτσι, ο ορθολογικοποιημένος αντικειμενικός κόσμος, αποδεσμευμένος σε μεγάλο βαθμό από τις υποκειμενικές σημασίες που τα άτομα έχουν γι' αυτόν, ακολουθεί τη δική του εξέλιξη σύμφωνα με τη δική του εσωτερική λογική.

Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν η αναγκαιότητα της επιστημονικής σύλληψης του κοινωνικού πράττειν αποδίδεται με την προφάνεια (ενάργεια) μιας μονοδιάστατης κανονιστικής προθετικότητας, έτσι όπως αυτή υπηρετεί έναν ορθολογισμό του σκοπού, καθιστώντας την εκ των πραγμάτων ασυμβίβαστη με μία ορθολογικότητα πολιτισμικών αξιών. Βέβαια, η συνεχής αποδέσμευση από τις σημασίες που αποδίδουν οι άνθρωποι για τις πράξεις τους - μία αποδέσμευση από την ενσυνείδητη ανάληψη πρωτοβουλιών (Entscheidungsfreiheit) που οδηγεί σε μία διαρκώς αυξανόμενη αλλοτρίωση-, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι διευκολύνει την εφαρμογή της επιστημονικής εξήγησης, καθότι η τελευταία απαλλάσσεται από το επιστημονικά ασαφές πλαίσιο της αξιακής ορθολογικότητας. Με τον τρόπο αυτό η ορθολογικότητα των ατομικών σκοπών προσεγγίζει την “καθαρή” τυπολογική της κατηγορία και τείνει να ταυτισθεί (αποκλειστικά) με την ορθολογικότητα ως προς τη λειτουργία θεσμικών παραγώγων κοινωνικής δράσης. Αν και ο Weber σε μεθοδολογικό επίπεδο διαφοροποιείται από μια τέτοια αιτιώδη εξήγηση, αυτό που πράγματι δεν συναντά κανείς στο έργο του είναι η διεξοδική κοινωνιοκριτική προσέγγιση και συγκεκριμένα η παράλληλη ανάδειξη μιας κοινωνικής ηθικής ή μιας επικοινωνιακής ορθολογικότητας, που προτίθεται να αναλύσει, σε διακριτά πολιτισμικά πλαίσια, τη συμβατότητα της ορθολογικότητας του σκοπού ως προς την ιδιαιτερότητα των διαφορετικών έλλογων πολιτισμικών αξιών (Wertrationalitaet) [M.Weber : 1985, 12].

Γίνεται εξάλλου ορατό ότι τα έλλογα στοιχεία των ανθρώπινων πράξεων μπορεί να απελευθερώνουν το άτομο από παραδοσιακούς καταναγκασμούς, όμως το υποτάσσουν σε νέες μορφές έλλογης θεσμοθετημένης εξουσίας. Έτσι παρατηρείται μία μετατόπιση του εμπειρικού πεδίου της ανθρώπινης πράξης, που υποκινείται από την εκδήλωση ατομικών συμφερόντων και αξιών, προς την κανονιστική πράξη, δηλαδή αυτή που υπαγορεύεται από προσταγές και απαιτήσεις της νεωτερικότητας. Στην περίπτωση αυτή η έννοια της ορθολογικότητας τείνει να ταυτισθεί με την προστακτική κατανόηση του υπολογιστικά έλλογου πράττειν, που απαλλάσσεται σταδιακά από τα εμπλεκόμενα έλλογα ως προς τις αξίες στοιχεία και πλέον “αντικειμενικοποιεί” τις πράξεις, εξετάζοντας επιστημονικά την προφανή ωφελμιστική λογική που αναδύεται από αυτές. Παράλληλα αποδυναμώνεται η ηθική της συνείδησης (Gesinnungsethik), δηλαδή τα φρονήματα και οι πεποιθήσεις των ατόμων που σε άλλη περίπτωση θα τα προωθούσαν, αδιαφορώντας για τις πρακτικές συνέπειες που τυχόν θα επέφεραν.

Όμως, από την άλλη και για τον Weber, η διαδικασία απομάγευσης του κόσμου, σύμφωνα με την αρχή της ορθολογικότητας, είναι μία διαδικασία πιο εξαντλητική για τον ερευνητή. Απαιτεί την κατανόηση των (αντικειμενικοποιημένων) ιστορικών, πολιτισμικών και οικονομικών παραμέτρων συγκεκριμένων κοινωνιών, ενώ δεν περιορίζεται σε απλά εμπειρικοεπιστημονικά εξηγητικά σχήματα, που εξοβελίζουν τα στοιχεία αλληλόδρασης και του υποκειμενικά προσδομένου νοήματος. Οι αξίες κρίνονται πλέον “παραγωγικά”, δηλαδή στο βαθμό που τυποποιούνται τεχνοκρατικά και εξυπηρετούν τις “εργαλειακές” ανάγκες του κοινωνικού - οικονομικού συστήματος και το επενδύουν με συμβατές προς αυτό αξίες, ισχυροποιώντας ιδεολογικά την πολιτιστική βιομηχανία. Τελικά, αυτό το οποίο ονόμαζε εξορθολογισμό ο Weber μπορεί να φαίνεται ότι καθολικοποιεί μία μόνο θεμελιώδη μορφή ορθολογικότητας, δηλαδή τον εργαλειακό, οικονομικό και διοικητικό λόγο, όμως το ζήτημα θα έπρεπε να μετατοπισθεί κυρίως από το πεδίο της μεθοδολογίας στο πεδίο της κοινωνικής θεωρίας, διατηρώντας τις συνθετικές μεθοδολογικές αρχές της κοινωνικής επιστήμης έτσι όπως τις όρισε ο Weber αναμορφώνοντας κριτικά τις κοινωνικοθεωρητικές συνέπειες που προκύπτουν.

Συμπεράσματα

Θέση μας είναι ότι ο νέος δυϊσμός, σε επίπεδο πλέον γλωσσικής ανάλυσης, συντηρεί ένα επιχείρημα περί απόλυτα διακριτών μεθόδων που δεν συνεισφέρει στην εξέλιξη της κοινωνικής επιστήμης, έτσι όπως διατυπώθηκε στο βεμπεριανό μεθοδολογικό έργο. Αποδεικνύεται ότι η μετάβαση από το ατομικό στο διυποκειμενικό και συλλογικό πράττειν, όπως και από τη μέθοδο στην κοινωνική θεωρία κρίνεται, εν προκειμένω, από την επιστημονική εγκυρότητα του γλωσσοεπικοινωνιακού εγχειρήματος και της κριτικής ερμηνευτικής κατανόησης στο πεδίο της λογικής των κοινωνικών επιστημών. Στο μεθοδολογικό πεδίο η εξηγητική - κατανοητική μέθοδος που προτείνει ο Weber δεν αποτελεί μόνο υπόδειγμα τυπολογικής σαφήνειας και εξαιρετικά προσεκτικής προσέγγισης της “αντικειμενικότητας” και του ορθολογισμού στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά είναι αυτή από την οποία ουσιαστικά εμφορείται η σύγχρονη αναλυτική θεωρία της πράξης. Ως εκ τούτου, η αναλυτική θεωρία, μπροστά στις αδιέξοδες προσπάθειες ανεύρεσης ενός επαληθευτικού κριτηρίου του νοήματος και μιας λογικής της επιστημονικής έρευνας, θα πρέπει να εκτιμά πλέον ως αναγκαία τη διείσδυση σε θέματα ερμηνευτικής κατανόησης, χωρίς να προσχωρεί άνευ προϋποθέσεων στο δυϊσμό και στην ερμηνειοκρατία, ή να ωθείται στο να αποδεχθεί και να διατηρήσει στην καθολικότητά του ένα ψευδές, κατά τα άλλα, δίλημμα περί μεθόδου.

Η επαναφορά σε δυϊστικές μεθοδολογίες και μάλιστα με τη μονομερή, κατά την κρίση μας, επίκληση των προθέσεων του Weber, αποτελεί μια σαφή απομάκρυνση από τους συνολικούς στόχους της κοινωνικής επιστήμης, ανεξάρτητα εάν αυτές υπήρξαν ιδιαίτερα δημοφιλείς σε μια περίοδο διευρυμένης Δημοκρατίας, κατά την οποία η κοινωνική επιστήμη στρέφεται με ξεχωριστό ενδιαφέρον κυρίως στην ερμηνεία της ιδιαιτερότητας και της διαφοράς και συχνά με αντιπολιτευτική διάθεση τόσο ενάντια σε ενιαίες ή σύνθετες μεθοδολογίες όσο και ενάντια στην ίδια την έννοια του κοινωνικού

συστήματος. Εφόσον η αιτιώδης γνώση του ιστορικού συνίσταται στον καταλογισμό συγκεκριμένων αποτελεσμάτων σε συγκεκριμένες αιτίες είναι γενικά αδύνατος ένας ισχυρός καταλογισμός οποιουδήποτε ατομικού αποτελέσματος χωρίς τη χρησιμοποίηση της νομολογικής γνώσης, δηλαδή χωρίς τη γνώση των κανονικοτήτων των αιτιωδών σχέσεων [Weber : 1985, 1 ε.π.]. Βέβαια, ο Weber διευκρινίζει με σαφήνεια ότι η επιστημονική πρόσβαση σε ατομικά γεγονότα και πράξεις δεν ταυτίζεται με μια εξαντλητική αιτιοκρατική και αναγωγιστική αναδρομή, την οποία θεωρεί το ίδιο αδύνατη όπως και την εξαντλητική κατανοητική πρόσβαση σε περιπτωσιολογικές ιστορικές και πολιτισμικές εκφάνσεις της πραγματικότητας. Για τον ίδιο το ζήτημα της αιτιότητας κοινωνικο-ιστορικών γεγονότων, πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων και πράξεων δεν αφορά την ανάδειξη νόμων, έτσι όπως τους γνωρίζουμε στη φυσικοεπιστημονική μεθοδολογία. Η αιτιότητα και η νομοτέλεια δεν αποτελούν τον σκοπό αλλά το μέσο της έρευνας, η οποία επικεντρώνεται στη γνώση των νόμων που καθιστούν δυνατό τον αιτιώδη καταλογισμό και δίνουν έμφαση στη λογικότητα και σημαντικότητα των συγκεκριμένων αιτιωδών σχέσεων. Κατά συνέπεια αποκρούει τον ισχυρισμό ότι η επιστήμη δεν αποτελεί ορθολογικό εγχείρημα, αλλά ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό φαινόμενο και ότι, δεδομένου ότι δεν υπάρχει κριτήριο αλήθειας στις αξιακές κρίσεις, η επιτυχία της επιστήμης διασφαλίζεται με την πειθώ, τη ρητορική, την πρακτική, ή ακόμη και με την προπαγάνδα.

ΠΗΓΕΣ

Adorno Th. κ.α : [1969] *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, (επιμ.) Luchterhand, Darmstadt.

Agassi K. : [1975] “Institutional Individualism”, *British Journal of Sociology*, 26

Anscombe G.E.M. : [1986] *Intention*, Oxford, 1957 [*Intention*, Freiburg/Muenchen].

Apel K.O. : [1965] “Die Entfaltung der sprachanalytischen Philosophie und das Problem der Geisteswissenschaften”, *Philos. Jahrbuch*, 72, Muenchen

Apel K.O κ.ά. (επιμ.) : [1978] *Neue Versuche ueber Erklaeren und Verstehen*, Suhrkamp, Frankfurt

Ayer A.J. : [1994] *Language Truth and Logic* [ελλ. έκδ. *Γλώσσα, αλήθεια και λογική*, Τροχαλία, Αθήνα]

Beckermann A. (επιμ.): (1985), *Analytische Handlungstheorie*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., τόμ. 2.

Berlin I. : [1982] “Geschichte als Wissenschaft” στο M. Baumgartner /J. Ruessen (επιμ): *Seminar: Geschichte und Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt/M

Bieri P. (επιμ.) : [1993 (2)] *Analytische Philosophie des Geistes*, Athenaem, Bodenheim

Bieri P. (επιμ.):[1994 (3)] *Analytische Philosophie der Erkenntis*, Athenaem, Weinheim

Carnap R. : [1928] *Der logische Aufbau der Welt*, Weltkreis, Berlin

Carnap R. : [1932/33]. “Ueber Protokollsaeetze”, *Erkenntnis*, 3

Collins R. : [2000] *Max Weber*, Παπαζήση, Αθήνα

Danto A. : [1980] *Analytische Philosophie der Geschichte*, Suhrkamp, Frankfurt a.M

Dilthey W. : [1970] *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*,
Einleitung von M. Riedel, Frankfurt.

Donagan A. : [1959] "Explanation in History", στο A. Gardiner: *Theories of History*,
N. York

Droysen J. G. : [1937] *Historik, Vorlesungen ueber Enzyklopaedie und Methodologie
der Geschichte*, Huebner, Muenchen.

Dray W. : [1957] *Laws and Explanation in History*, Oxford

Dray W. : [1963]. "The historical Explanation of Actions", *Philos. and History*, N.
York.

Dray W. : [1967] "Singular Hypotheticals and Historical Explanation", L. Gross (επιμ.)
: *Sociological Theory : Inquiries and Paradigmas*, N. York

Dray W. : [1971] "On the nature and role of narrative in History", *History and Theory*
10, σελ. 153-171.

Dray W. : [1978] "Ueberlegungen zur historischen Erklaerung von Handlungen" στο K.
Acham (επιμ.): *Methodologische Probleme der Sozialwissenschaften*, Suhrkamp,
Frankfurt a.M.

Gardiner P. : [1952] *The natur of historical Explanation*, London

Giesen B. - Schmid M. : [1976] *Erklaerung und Geschichte*, Gertshofen,

Graumann C. : «Verhalten und Handeln. Probleme einer Unterscheidung», στο W.
Schluchter (επιμ.) [1980] *Verhalten, Handeln und System*, Suhrkamp, Frankfurt a. M

Habermas J. : [1973] *Erkenntnis und Interesse*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.

Habermas J. : [1985] *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, Suhrkamp, Frankfurt a.M

Hempel C.G. : [1942] "The Function of General Laws in History", *Journ. of Philos.*, 39,
35 - 48

Hempel C.G. - Oppenheim P. : [1948] "The Logic of Explanation", *Philos. of Science*,
N. 15, [επαν. στο : H. Feigl - M. Brodeck : *Readings in the Philosophy of Science*, N.
York, 1953].

Hempel C.G. : [1963] "Reasons and Covering Laws in Historical Explanation", *Philosophy and History*, N. York

Hempel C.G. [1965] *Aspects of scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*, Free Press, N. York - London,

Henrich D. [1952] *Die Einheit der Wissenschaftslehre Max Webers*, I.C.B. Mohr, Tuebingen

Iggers G.G. : [1999] *.Η ιστοριογραφία στον εικοστό αιώνα. Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού*, Νεφέλη, Αθήνα,

Kaesler D. : [1979] *Einfuerung in das Studium Max Webers*, Beck, Muenchen

Κατσούλης Η. : [1993] "Το αίτημα της αξιολογικής ουδετερότητας και οι δυσκολίες υλοποίησής του ή πόσο μεγάλο είναι το τίμημα της συνειδητής απόρριψής του", *Διαβάζω, Κοινωνικές Επιστήμες: Σε αναζήτηση του Πολιτικού*, 31 - 74.

Κονδύλης Π. : [2000] *Das politische und der Mensch : Grundzuege der Sozialontologie*, τόμ. 1. *Soziale Beziehung, Verstehen, Rationalitaet*, Akademie, Berlin

Κονιαβίτης Θ. : [1994] *Πλουραλισμός στην Κοινωνιολογία*, Οδυσσέας, Αθήνα, τόμ. Α. (2).

Κουζέλης Γ. - Ψυχοπαίδης Κ. (επιμ.) : [1996] *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, Νήσος, Αθήνα.

Kraft V. : [1950] *Der Wiener Kreis - Der Ursprung des Neopositivismus*, Springer Verlag, Wien

Κυπραίος Μ. : (πρόλογος, εισαγωγή, μετάφραση) *Max Weber* : [1994] *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών επιστημών*, Παπαζήση, Αθήνα

Kuhn T. : [1967] *Die Struktur Wissenschaftlicher Revolutionen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., [ελλ. έκδ. : *Η δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* (εισαγ. Β. Κάλφας), Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα, χ.χ., (7)].

Lewis Th. : [1981] "Rationalism and Indeterminism: Some Problems in William Drays Interpretations of Situation Analysis", *Clio*, N. 3, τόμ. 10.

Μαραγκός Γ. : [1990] «Είναι επιστημονική η ιστορική γνώση»; *Δωδώνη*, τόμ. 19

Marx K. – Engels F. : [1983] *MEW*, Dietz Verlag, Berlin

- Meggle G. (επιμ.) : (1985), *Analytische Handlungstheorie* Suhrkamp, Frankfurt, τόμ. 1.
- Mommsen W. : [1982] *M. Weber. Gesellschaft, Politik und Geschichte*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.
- Μπαλτάς Α. : [1998] “Ο Βιτγκενσταϊν και το a priori της γλώσσας”, *Πολίτης*, Τεύχ. 52, 18 - 26
- Ναγόπουλος Ν. : [2003] *Τα θεμέλια της κοινωνικής γνώσης και οι κοινωνίες της νεωτερικότητας*, Κριτική
- Ναγόπουλος Ν. : [2005α] «Το φυσικοεπιστημονικό εξηγητικό υπόδειγμα στη μεθοδολογία της κοινωνικής επιστήμης και η αναλυτική θεωρία της πράξης», *Νεύσις*
- Ναγόπουλος Ν. : [2005β] «Η ενότητα της γνώσης και τα όρια της θεωρίας της συνεξέλιξης. Μερικές παρατηρήσεις γύρω από ζητήματα κοινωνιολογίας της γνώσης», *Βήμα κοινωνικών επιστημών*
- Neurath O. : [1932/33] “Protokollsätze”, *Erkenntnis*, 3
- Newen A. : [2005] *Analytische Philosophie*, Junius
- Parsons T. : [1949] *The structure of social action*, Glencoe, Illinois
- Parsons T. : [1962] *Toward a General Theory of Action*, Evanston, N. York
- Popper K. : [1982] *Logik der Forschung*, Mohr, Tuebingen
- Prewé R : [1979] *M. Webers Wissenschaftsprogramm*, Suhrkamp, Frankfurt
- Rickert H. : [1910] *Kulturwissenschaften und Naturwissenschaften*, Mohr, Tuebingen,
- Rickert H. : [1929 (4)] *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*, Leipzig,
- Riedel M. : [1988] *Verstehen oder Erklären? Zur Theorie und Geschichte der hermeneutischen Wissenschaften*, Klett-Cotta, Stuttgart
- Rossi P. (επιμ.): [1987α] *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, Suhrkamp, Frankfurt a.M
- Rossi P. : [1987β] *Vom Historizismus zur historischen Sozialwissenschaft. Max Webers Vorlesungen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M

- Ryle G. : [1968 (3)] *The concept of mind*, Penguin, Harmondsworth
- Schluchter W. (επιμ.) : [1980] *Verhalten, Handeln und System*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.
- Schuetz A. : [1977] *Talcott Parsons. Zur Theorie sozialen Handelns. Ein Briefwechsel*, Suhrkamp, Frankfurt a.M
- Schwemmer O. : [1986] *Theorie der rationalen Erklarung. Zu den methodischen Grundlagen der Kulturwissenschaften*, Muenchen, 1986.
- Searle J. R : [1992] *The Rediscovery of the Mind*, Massachusetts Institute of Technology [ελλ. μτφρ. *Ανακαλύπτοντας ξανά το νοῦ*, Γκοβόσση, Αθήνα, 1997].
- Taylor C. : [1975] *Erklarung und Interpretation in den Wissenschaften vom Menschen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.
- Tenbruck F. : [1986] «Das Werk Max Webers. Methodologie und Sozialwissenschaften», *Koelner Zeitschrift fuer Soziologie und Sozialpsychologie*, 38
- Topolski J. : [1983] *Προβλήματα Ιστορίας και ιστορικής Μεθοδολογίας*, Θεμέλιο, Αθήνα
- Topitsch E. (επιμ.) : [1984] (11).*Logik der der Sozialwissenschaften*, Athenaeum, Koenigstein,
- Weber M. : [1968], *.Gesammelte Aufsaezte zur Wissenschaftslehre*, Mohr, Tuebingen
- Weber M. 1985 (5) : *Wirtschaft und Gesellschaft* (επιμ. J. Winckelmann), Mohr, Tuebingen
- Wehler H.U. (επιμ.) : [1984] *Geschichte und Soziologie*, Athenaeum, Koenigstein
- Wehler H.U : [1973] *Geschichte als historische Sozialwissenschaft*, Suhrkamp, Frankfurt a.M,
- White H. : [1978] *The historical Text as Literary Artifact*, Tropics of Discourse, Essays in Cultural Criticism, Baltimore, JHU Press
- Whorf B.L. : [1984] *Sprache - Denken - Wirklichkeit. Beitrage zur Metalinguistik und Sprachphilosophie*, Rowohlt, Hamburg

Winch P. : [1966] *Die Idee der Sozialwissenschaft und ihr Verhaeltnis zur Philosophie*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.

Winch P. : “Was heisst eine primitive Gesellschaft zu verstehen” [R. Wiggerhaus (επιμ.) : [1975] *Sprachanalyse und Soziologie*, Suhrkamp, Frankfurt a.M]

Windelband W. : [1919] *Geschichte und Naturwissenschaft*, Mohr, Tuebingen

Wittgenstein L. : [1971 (8)] *Tractatus Logico - Philosophicus*, Frankfurt a.M,

Wittgenstein L. : [1984] *Philosophische Untersuchungen*, Frankfurt a.M.,

Wright G.H.v. : [1984] *Erklaeren und Verstehen*, Athenaeum, Koenigstein

Ψυχοπαίδης Κ. : [1994] *Ιστορία και μέθοδος*, Σμιλή, Αθήνα

Ψυχοπαίδης Κ. : [1993] *Ο Max Weber και η κατασκευή εννοιών στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Κένταυρος, Αθήνα